

Az emocionális töltésű térségek

Jegyzet a beszélgetéshez

A kérdések megszólítottja nem hátrál ki teljesen a beszédrendből, de egy gondolatnyi időre megállítja a Mészöly-diskurzust, amikor a saját közép-európaiságát az identitás alakulásában közrejátszó magatólértetődőségek tényszerű közegeként kezeli. Véletlen természetességként – természetes véletlenszerűségként. Egy jelentékeny szemléleti mozzanatról van szó, amelyet a különböző térvonatkozások minősítő jelentéseit kétségbe vonva teljesít ki: „Igazán akkor gyengülök el mindig, amikor azzal találkozom, hogy egy bizonyos tájat, egy bizonyos földdarabot, egy ember, egy személyiség fémjelez és minősít, és nem fordítva. Amikor például az Ormányságról Kiss Géza jut eszembe, ez mindig elgyengít, és az az érzésem, hogy magyarságtudatom vagy magyarságérzésem felforrósítását, emocionálissá tevését nem is tudom másképp elképzelni.” – mondja.

Az idézett mondat, variáns-funkciót öltő ismétlődéssel, intertextuálisan is kiszélesíti a beszélgetést, és így gazdagabb, tágabb léptékű lesz. A *Műhelynaplókban* (Kalligram, Pozsony, 2007. 882.) – 13. napló [Zsebnaptár 1987] – található az előbbinél is határozottabb bejegyzés: „Történelmünk folyamán nem a hely minősítette az embert, hanem az ember a helyet. (Wesselényi M. Zsibó, Bod Péter Magyarigen; Kiss Géza, borongós Ormánység.” A kapcsolódó lábjegyzet egy további szövegvariációhoz utalja az olvasást, az Apollon 1993/1. számában megjelent *Érintések* című publikációhoz.

Egyetlen térszemléleti verzió csupán, és újra kell gondolnunk, milyen jelentésszerkezeteket is mozgósít az életműben a „táj szuggesztíója”, a térség topográfiája, a helyek szelleme, hogyan helyezkednek el a térbeli dimenzió hatástörvényei a történelem- és identitásdöntő erők körében? Hogyan és mikor jelenik meg az ember „términősítő” szerepe szerinti paradigma, illetve a „földrajzi” miliő determinizmusa a történelem értelmezésében? Mindeközben újabb olvasásunkban, némely korábról ismert szövegegyeségek to-

vábbi kérdéseket tesznek fel, az iménti elképzelések vonatkozásában. Nincs itt mód, de talán szükség sem arra, hogy hosszasan idézzünk, egy érzékeny példa is elegendő: „Tény mindenesetre, hogy elsősorban a természet, a táj szuggesztíója volt az, ami rávett az írásra, és nem az a társadalmi közeg, amelyben éltem. [...] Egy táj mindig némán közli, amit akar, egyszerűen és közvetlenül a dolgok ontológiájára hivatkozik. És inkább csak eltűri a történet, a történelmet, amelynek színpadot ad. És mindenekelőtt az atmoszféra az anyanyelve.” (*Érintések*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980. 249.).

Amihez az interjúbeli gondolkodás erősen kötődik, az egy paradoxálisnak mutakozó, lokális kozmopolitizmus. Nem más ez, mint a „világteljességhez” való tartozás igényének egy sajátosan röghöz kötött változata: a szélesebb körű téri tájékozódás esélyének fenntartása, a szellemi meggyökerezettség hiányával társuló fizikai helybenlét. Amolyan kötetlen kötődés, amelyben szinte végtelen természetességgel tágul ki a horizont, de a feltáruló, „távoli világban” a látópont, a látótér tájai látszanak sokkal tisztábban, élesebben. A nemzeti hűséget nem a territóriumhoz való ragaszkodás jelenti, a táj, a földdarab nem minősít, de hollétünk, így a pusztá tényként kezelt közép-európaiságunk is, állapotbeli kötelesség. A térbeli létpozíció nem egyéb, mint „tudomásulvétele, komolyan vétele annak a *véletlennek*, hogy én mi vagyok”. Térben megvalósuló helyét, valahova tartozását állapotbeli kötelességként érti a beszélő, és távol kívánja tartani a misztifikáció, a mitizáló egyszerűsítés, a rituális körülrajongás minden formájától. Úgy tűnik, a mítosz és realitás viszonyára reflektáló mondatai készek vitába szállni a legszélesebb kiterjedésű mitológiai képzetrendekkel is. Állapotbeli kötelességünk, láttuk, hogy megbízható „múlt-tudattal, és nem a misztika és mitologizálás felé hajlóval, hanem a realitásokat figyelembe vevő önértékelés vonalán gondoljuk újra végig magunkat”.

Mészöly Miklós, némi módosítással ugyan, de újramondja az *Érintések* egyik szellemesen kiélezett mondatát, amelyben a korlátok közé szorított, de éppen ezért nem-szabadsághiányos én a következőképpen gondolta végig önmagát: „Nagy önuralom kell hozzá, hogy az ember vissza ne éljen a korlátozások-adta *végtelen lehetőségekkel*.” Mindenképpen el kell olvasnunk a sok helyütt idézett alapmondatot Rádai Eszter kérdésére adott válaszként is: „A diktatúra nem játszik hamis játékot. Ott minden egyértelmű, nyilvánvaló, és nagyon szűken és szigorúan vonja meg azokat a határokat, amelyek között a személyes szabadság igényei meg tudnak valósulni. Ezért a diktatúrának olyan szabadságalternatívája van, amit én valamikor az ötvenes években az íróasztalom fölé kiírtam nagy betűkkel, hogy »Nagy önuralom kell hozzá, hogy az ember vissza ne éljen a korlátozások-adta *végtelen szabadságokkal*«. Tudniillik ez a belső szabadság, amit a diktatúra ilyen formában előhív az emberből, nagyon csábító csapda is, hogy egy olyan határig feszítse ennek a

különös szabadságnak a kereteit, amivel esetleg már lerombolja a kommunikációnak azokat a szabályait, amelyek a művészetet éltetik. Vigyázni kell, hogy ne váljon az egész magánérdekű belső játékká, tehát iszonyatosan résen kell lenni.”

Egy korábbi érintés-szöveg kiasztikus retorikával, keresztlépésben juttatja kifejezésre az iménti gondolkör ellentmondásos mozgásformáját: „Függőségeimben fogom felismerni a szabadságomat. Noha sokkoló, mégis észrevétlen az átmenet a szabadságom rabsága és a rabságom szabadsága között. Igazában az egyik sem tiszta képlet, egymásra másolódnak” (*Érintések*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980. 194.).

A beszélgetés alaphelyzetéből adódóan az interjú (a megsokszorozódott információk tere) csak rövid problémafelvetést, problémamegközelítést kínál, ennek ellenére itt több lényeges gondolkör is kikristályosodik. Egy olyan ember beszél, aki igyekszik elkerülni, hogy bármely mozzanatában is reflektálatlanul telepedjen rá a világ, a dinamikus múlt, a mozgó jelen. Mindvégig kitapintható egy öndefiníciós mechanizmus működése, a legsemlegesebb tónusú mondatokat is színezi némi szubjektivitás, disztíngvált én-felmutatás. De, s ezt nagyon lényeges megjegyezni, mindig körültekintően mérlegel, sohasem fogalmaz meg a jelenségeket rövidre záró következtetéseket, ítéleteket. Mozzanataiban polemikus, de mérsékelt retorikájú beszéd ez. Az egyéni értelmezésen átszűrődő kulturális és történeti tudás alakítja, a nacionalizmusok történeti kritikájának ismerete, a politikaelméleti mítoszok, a nemzetállami ideológiák ismerete, vagy éppen a kisközösségi demokráciák iránti bizalma. A köznapi szenvedélyeknek és elfogultságoknak nincs nyoma, olyannyira nincs, hogy még a voltaképpen elutasítást is megértő mondatkonstrukciók közvetítik.

Amikor a balkáni történeket teszi az értelmezés terepévé, párhuzamos és rivális paradigmákat állít fel, s jól mutatja a megértésre és a másság elfogadására való készségét, hogy mindegyik oldalról mélységesen emberi tendenciát érzékel. Az életvilág megtapasztalásának emocionális viszonyait hangsúlyozza, emocionális töltésű történelmi térségekről beszél. Abból indul ki, hogy a sajátságos balkáni időszerkezetben a szellemi régmúlt kulturális ténszerűségei még mindig nem jelentésküliek. A kultúra nem felejt, a múlt jelenné válásával a századok beszélnek hozzánk, a történelem gyakran ismétli önmagát a térség sajátságos jel- és jelentéskülszereiben. A beszélgetés-jelen kaotikusnak mutakozó eseményeit évszázados folyamatok fejezeteként képes érteni és megérteni. Mint megfogalmazást nyer, a félelem, az aggodalom és egy „rettenetes kritikai érzékenység” működteti a mérszölyi gondolkodást. A megszakított történelem következményeként más dimenzióban gondolkodók iránti megértő kritika hangjai ezek. Ennek az értelmezői magatartásnak van egy napi politikai öszzetevője is: felfedni a megoldatlansá-

gok mélyebb természetét, és nem elsikkadni hagyni a megközelítés retorikai lehetőségeit – a kizökkent idők visszazökkentése nem lehetetlen, a fenyegető mozgások a kapcsolatépítés gesztusával ellensúlyozhatók.

Mіндеzen túl érdemes felidézni, hogy a közép-európai megszenvedettség (a félelem, a szorongás ilyen értelemben külön elemzést érdemelne) irodalmi produktivitása is visszatérő módon foglalkoztatja a megnyilatkozások alanyát, egy barbár érzékenységű friss, harsány irodalom lehetőségeit és jövőjét látja meg benne, „a megszerzett szenvedés, a megszerzett emberi historikumnak a végtelenségei, és a még kezünk ügyében lévő, a még elérhető, egész közel lévő ilyen lehetőségei folytán”. Nem lehet véletlen, hogy e szöveghelyet illetően is az újramondáshoz folyamodik, s így elképzelése egy jól érzékelhető, következetesen felépített, koherens képzetrend részeként érzékelhető. A több mint két évtizedet áthidaló gondolattöredék előzményére egy interjúban (Zsugán István készítette az *Élet és Irodalom* számára 1970-ben) találhatunk rá: „Az volna természetes, ha az új európai mitológiát a közép-európai irodalmak hordanák ki. A szenvedés jogán vagyunk – vagy kellene lennünk – felnőttebbnek minden irodalmi »algebra« okosságánál. Ha jól meggondoljuk, mi valahol egészen másutt vagyunk otthon” (*A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977. 236.).

